

**NIKOLAJ O. LOSSKIJ:
SPOMIENKY NA BRATISLAVSKÉ ROKY**

Po smrti kňaza Štrottmanna bol do Prahy vyslaný katolík východného obradu, Slovák, otec Ján Kellner. Bol to veľmi prítiažlivý človek, ktorý miloval Rusko a ruskú kultúru. Ivan Ivanovič Lapšin a ja sme s ním boli v priateľskom styku. V lete 1940, keď sme bývali v Zbraslavi, pricestoval sám a v rozhovore o filozofických otázkach sa ma opýtal na Kantovu gnozeológiu a transcendentálno-logický idealizmus. Urobil som mu prednášku o psychologizme a logicizme v teórii poznania. Otec Kellner pochopil, že odo mňa môže získať poznatky, ktoré nemožno vyčítať z kníh. Čoskoro odcestoval na Slovensko, keďže nacisti, ktorí nepripúšťali zblížovanie rôznych slovanských národov medzi sebou, trvali na jeho vypovedaní z Čiech. V Bratislave ma o. Kellner začal vychvalovať ako filozofa. Profesora filozofie bratislavskej univerzity, Čecha (J. Tvrdeho – pozn. prekl.), už v roku 1939 nacisti zatkli a dopravili do koncentračného tábora. Tam tento mocný, zdravý človek o dva roky zomrel. Katedra filozofie tak zostala neobsadená a prednáškami z filozofie bol poverený profesor psychológie (A. Jurovský – pozn. prekl.), ktorému boli na ťarchu. Otec Kellner radil, aby ma pozvali na katedru filozofie. Tento návrh zaujal profesora filozofie práva Rajca, ktorý mal známosti s predstaviteľmi Slovenského štátu i so samotným slovenským prezidentom Tisom. Po roku intervencií sa mu podarilo dosiahnuť, že prezident potvrdil moje pozvanie na katedru filozofie.

Začiatkom apríla 1942 som so ženou odcestoval z Čiech na Slovensko s tým, že som mal hneď začať prednášky v letnom semestri... Otca Kellnera som tam už nezastihol. Katolícka cirkev ho vyslala do Charbinu. Veľmi túžil cestovať na Ďaleký východ cez ZSSR, aby videl milované Rusko. Vízum na precestovanie cez ZSSR, prirodzene, nedostal. Nedávno som čítal, že ho sovietska vláda zatkla a odsúdila na smrť zastrelením. (Popravený bol 7. 7. 1941 – pozn. prekl.)

O niekoľko dní po pricestovaní do Bratislavy ako milovníci veľriek šli sme si pozrieť Dunaj. Sedeli sme na lavičke na nábreží a kochali sme sa pohľadom na túto mohutnú rieku. Nazdával som sa, že plnenie profesorských povinností v celom ich rozsahu v cudzej zemi a v cudzom jazyku je vecou ťažkou. Navyše sme pricestovali z Prahy, kde sme strávili vyše devätnásť rokov a zvykli sme si na ňu, mali sme tam veľa dobrých známych, takže bola pre nás druhou vlasťou. Keď som tak uvažoval, živo som si uvedomil, že kým sa vedľa mňa nachádza moja žena, verná družka môjho života po celých štyridsať rokov, nemám sa čoho obávať, nie som osamotený. Obaja sme boli celkom zdraví a čulí. Nemohlo mi napadnúť, že o deväť mesiacov sa moja žena poberie na druhý svet.

Keď som prijal miesto na katedre Univerzity J. A. Komenského v Bratislave, vyhlásil som, že v priebehu prvého roku budem prednášať česky a potom slovensky. V skutočnosti som už v nasledujúcom semestri prešiel na slovenčinu. Stalo sa to takto. Na katedre filozofie pracoval mladý filozof Jozef Dieška, ktorý viedol knižnicu filozofického semi-

nára a pomáhal profesorovi pri vedení administratívnej agendy. Bol to Slovák, ktorý najprv získal bohoslovecké vzdelanie na katolíckom inštitúte, potom filozofické v Bratislave a Prahe. Bol literárne nadaný. Ponúkol som mu, aby sme spolu preložili moju ešte nevytlačenú knihu *Podmienky dokonalého dobra* (základy etiky) do slovenčiny. Keď sme spolu prečítali vetu po rusky, pretlmočil som ju do češtiny a Dieška ju preložil do slovenčiny. Na letné prázdniny odcestoval k svojmu otcovi, zámožnému roľníkovi, ktorý býval na dedine vzdialenej asi dvesto kilometrov od Bratislavy, v malebnom kraji. Najali sme si izbu v tejto obci a cez leto sme spolu s Dieškom moju knihu preložili. V dôsledku tejto práce si Dieška osvojil ruský jazyk a ja slovenský. Prednášky som si písal po rusky; nad ruské riadky som si napísal preklad. Na opravu môjho prekladu v ťažkých pasážach som požíval za menší honorár rusínskeho študenta Michaila Michajloviča Zarečňáka, ktorý bol náruživým rusofilom a ruštinu dobre ovládal.

V Bratislave sme dostali dobrý byt (štyri izby s kuchyňou a izbou pre služobníctvo) v profesorskom dome. V tom istom dome býval so svojou rodinou profesor zoológie Michail Michajlovič Novikov, posledný volený rektor Moskovskej univerzity. Krátko potom, ako sme pricestovali, zoznámili sme sa so sympatickou rodinou Sergeja Vladimiroviča Verchovského. V Rusku bol inžinierom komunikácií. Bol to ušľachtilý ruský inteligent, statočný pracovník. Keď viedol stavbu Orenburskej železnice, staral sa o potreby robotníkov. Nakoľko predvídal v juhovýchodnom Rusku hlad v dôsledku neúrody a sucha, vplýval na gubernátora a vopred organizoval zásobovanie potravinami. Ešte za môjho pobytu v Prahe vzbudil môj záujem, pretože na jednej zo svojich ciest do Prahy predniesol zaujímavú prednášku o prácach na systéme „Veľkej Volgy“ v ZSSR. Vo svojej prednáške vyzdvihol, že projekt tohto pozoruhodného systému nevypracovali boľševici, ale inžinieri predrevolučného Ruska. Aj tak však ktosi na dvere sály, kde sa konala prednáška, napísal: „Koľko si za to dostal?“ Je to jeden z príkladov toho, k akej nízkej a nechutnej podozrievavosti sa môžu uchýliť ľudia pod vplyvom nenávisťi k boľševizmu.

Verchovského dcéra Tatiana Sergejevna bola doktorkou medicíny, zaujímala sa o otázky náboženskej filozofie a vydala sa za talentovaného profesora hydrotechniky Konštantína Gavrilooviča Belousova. Verchovskij si privyrábal cyklostylovým rozmnožovaním prednášok Spektorského, I. A. Il'jina a iných vedcov pre diaľkové štúdium. Aj ja som vďaka jemu vytlačil na cyklostyle svoju knihu *Podmienky dokonalého dobra*. Urobil som tak preto, že za vojny sme sa mohli obávať čias, kedy celá Európa bude podrobená alebo nacistom alebo sovietskym komunistom, ktorí nedovolia publikovať kresťanskú etiku. Preklad tejto knihy do slovenčiny vydala v r. 1944 Matica slovenská.

V čase vojny nás veľmi znepokojovali starosti o našich synov. Až po vojne som sa dozvedel, že Vladimírova rodina sa musela skrývať v katolíckom kláštore, kde dobré katolícke mníšky zachránili ženu i synove deti; ináč by ju boli pre jej židovský pôvod aj s deťmi vyviezli do Nemecka, kde by boli pravdepodobne zahynuli. Nášho syna Borisa mobilizovali už v prvý deň vojny. Francúzsku armádu, ako je známe, obkľúčili Nemci a prinútili ju vzdať sa do zajatia. V liste Boris nesmel uviesť miesto tábora, v ktorom sa nachádzal. Iba naznačil, že žije blízko mesta, kde Beethovena na prechádzke zadržala polícia, lebo ho pokladala za tuláka. Prirodzene sme o tom hneď napísali Noeme Jirečkovej, ktorá poznala všetky podrobnosti z Beethovenovho života. Napísala nám, že k tomu

došlo neďaleko Viedne. Roku 1942 nacisti dovolili príbuzným vojnových zajatcov navštevovať ich v táboroch. Vtedy sme sa dozvedeli miesto, kde sa Boris nachádzal. Bol to starý veľký tábor maďarskej armády, ktorý Hitler pripojil k Nemecku a nachádzal sa blízko maďarských hraníc.

Toto miesto je vzdialené od Bratislavy asi tridsať kilometrov na juh vzdušnou čiarou. Ale cestovať sa tam priamo z Bratislavy nedalo. Dvakrát sme dostali povolenie navštíviť nášho syna, ale bolo treba cestovať cez Viedeň a cestou prenocovať vo Viedni. Nájsť miesto v hoteli hoci len na jednu noc bolo v tom čase veľmi ťažké. Z ťažkostí nás vyslobodila žena profesora ruštiny A. V. Isačenko, rodená kňažná Trubecká. Napísala do Viedne svojej matke Viere Petrovne, vdove po známom lingvistovi Nikolajovi Sergejevičovi Trubeckom. Viera Petrovna, osoba s vysokou duchovnou kultúrou, nám sprostredkovala pozvanie zastaviť sa vo Viedni u grófov Razumovských na Jacquin Gasse. Gróf Razumovskij v tom čase bol s rodinou na svojom statku a v paláci bývala sestra jeho ženy Oľga Nikolajevna Sein-Wittgensteinová. Bolo veľmi zaujímavé vidieť vnútornú výzdobu paláca so starými rytinami Sankt-Peterburgu. Táto budova bola zničená pri bombardovaní za „kobercových“ náletov na Viedeň koncom vojny. Zoznámenie s kňažnou Sein-Wittgensteinovou bolo veľmi príjemné. Bola veľmi nábožná a zaoberala sa filozofiou. V čase, keď navštevovala gymnázium L. S. Tagancevovej, založila so svojimi priateľkami krúžok pre štúdium filozofie. Je to jeden z príkladov rozkvetu ruskej duchovnej kultúry pred bolševickou revolúciou, ktorá hrubo potlačila duchovný život. Bolo príjemné zistiť, že ešte aj vo vysoko aristokratickej rodine, ktorá vlastnila obrovské bohatstvá, mohli byť také seriózne dievčatá.

Priviezol som Oľge Nikolajevne svoju knihu *Boh a svetové zlo*. Natol'ko ju zaujala, že ju začala prekladať do nemčiny. Ale o niekoľko mesiacov som dostal smutnú správu, že zomrela na rakovinu kostnej drene.

Život nášho syna Borisa v tábore bol dosť znesiteľný. Francúzski vzdelaní vojnoví zajatci si zorganizovali čosi ako ľudovú univerzitu. Boris prednášal o dejinách umenia. Rakúski dôstojníci v tábore tieto prednášky navštevovali. Jeden z nich bol riaditeľom múzea umenia vo Viedni. Borisove prednášky sa mu zapáčili; uvoľnil ho z fyzickej práce a preložil k sebe do kancelárie. Ba čo viac, prinášal mu knihy z dejín umenia zo svojej knižnice. Preto Boris v zajatí mohol napísať niekoľko štúdií z oblasti svojej vedy.

Náš syn Andrej sa po dvoch rokoch štúdia na Yalskej univerzite musel na jeseň r. 1941 podrobiť doktorským skúškam. Jeho profesori vedeli, že v lete mladí ľudia v jeho veku budú povolani na vojenskú službu. Spojené štáty sa pripravovali vstúpiť do vojny s Nemeckom. Preto Andrej nečakane dostal oznámenie, že jeho skúška nebude v jeseni, ale v máji. Táto skúška bola veľmi ťažká; päť odborníkov na rôzne úseky dejín skúšalo doktoranta počas dvoch hodín. Andrej získal dôkladné znalosti z dejín na Londýnskej a Yalskej univerzite, jednako, keďže skladal skúšku bez špeciálnej prípravy v lete, nazdával sa, že prepadol. V skutočnosti však, ako mu povedali skúšajúci, skúšku zložil na výbornú aj čo do obsahu, aj čo do formy. Do vojenskej služby bol povolaný 15. júla 1941 a v decembri Spojené štáty vstúpili do vojny.

Začiatkom roku 1943 sa mojej žene objavili na pokožke nejaké škvrny. Nazdávala sa, že je to lišaj, ale keď sa začal šíriť po celom tele, musela sa obrátiť na riaditeľa kožnej

kliniky doktora Trégera. Hneď stanovil, že je to ťažká choroba, latinsky nazývaná pemphigus. Spočíva v tom, že sa po celom tele vytvoria pľuzgiere naplnené priesačnou tekutinou. Moju ženu prijali na kliniku. V priebehu mesiaca nenastalo u nej nijaké zlepšenie a začala slabnúť. Víno, ktoré jej dávali piť, sa jej nepáčilo. Kúpil som jej dobré, silnejšie víno, ale doktor jej ho nedovolil piť. V nedeľu 7. februára som zašiel za Ľudmilou Vladimirovnu spolu s Tatianou Sergejevnu Belousovovou. Moja žena bola veľmi zoslabnutá. Poprosila ma: „Daj mi vína!“ – „Z tohoto?“ opýtal som sa, ukazujúc na nemocničné víno, ktoré mala na stolíku. „Nie, daj mi vína; ty si mi vždy dával dobré víno; vždy si mi dával dobré víno.“ Niekoľkokrát opakovala tieto slová, zdôrazňujúc slovo „dobré“ s takým výrazom, akoby som jej dal čosi zvlášť dobré.

Vedomie mojej ženy začalo ochabovať. Večer som zatelefonoval Tatiane Sergejevne, ktorá sa hneď vybrala na kliniku, a keď skontrolovala pulz Ľudmily Vladimirovny, zavolała službukonajúceho lekára kliniky, aby jej dal gáľrovú injekciu. Tento prostriedok nepomohol. Vtedy zavolała riaditeľa kliniky; prišiel a povedal, že medicína nemá prostriedky, ako pomôcť mojej žene. O hodinu umrela. Na klinike sa ma opýtali, či si prajem, aby telo mojej ženy pitvali. Odpovedal som kladne, pridŕžajúc sa mienky, že telo každého zomretého treba pitvať. Taká obyčaj by napomohla rýchlemu napredovaniu vedy a zisteniu mnohých omylov diagnózy. Chcel som, aby moje telo po smrti pitvali, medziiným preto, že by som si želal, aby vyšlo najavo, či došlo k nejakému poškodeniu môjho mozgu v dôsledku úderu ojom koča, ktorý ma zrazil.

Pitva mojej ženy ukázala, že pľuzgiere pemphigusu sa začali tvoriť ešte aj v pažeráku. Ľudmila Vladimirovna bola pochovaná na protestantskom cintoríne v centre mesta. Vďaka pomoci Tatiany Sergejevny, ktorá so mnou chodila po mnohých kamenárstvach, podarilo sa ešte aj v podmienkach vojnových čias postaviť na hrobe pekný pomník.

Profesorská činnosť na bratislavskej univerzite ma celkom uspokojovala. Poslucháčov som mal veľa. Mnohí z nich prejavovali seriózný záujem o filozofiu. Môj pomocník v agende dr. Dieška bol stúpencom kritického realizmu, t.j. učenia o tom, že skúsenosť pozostáva zo subjektívnych psychických obrazov vecí, ale napriek tomu cestou rozumových záverov na základe týchto obrazov možno poznávať vlastnosti vecí, ktoré sú voči vedomiu transcendentné. Predsa sa však začal oboznamovať s mojím intuitivizmom. Keď sa u mňa dočítal, že predmet vonkajšieho sveta, ktorý recipujem, sa stáva imanentným môjmu vedomiu, ale zostáva transcendentným voči mne ako subjektu uvedomovania, pochopil podstatný význam tohto rozlíšenia. Odvtedy, aby odstránil nedorozumenia a pochybnosti, vyvolané učením o bezprostrednom nazeraní predmetov vonkajšieho sveta, začal mi sústavne klásť otázky o rôznych stránkach mojej teórie poznania a skončil tým, že sa stal stúpencom intuitivizmu. Aby získal súkromnú docentúru, napísal dokonca knihu *Kritický či intuitívny realizmus?* Súkromným docentom sa nestal, pretože po vstupe sovietskej armády na Slovensko univerzitu začali viesť komunisti a napokon bol Dieška nútený utiecť z Československa do Spojených štátov.

Po smrti mojej ženy som Dieškovi ponúkol, aby sa so svojou rodinou, so ženou a dvoma deťmi ubytoval v dvoch izbách môjho bytu. V lete Dieška stretol jedného svojho známeho saleziána, ktorý sa cez zimu zdržoval v Ríme. Ten Dieškovi povedal: „Nie je dobre, že bývate v byte profesora Losského. Pokaží vás svojím učením o prevteľovaní.“

Na zimu sa tento rehoľník opäť vybral do Ríma. Nasledujúce leto opäť pricestoval na Slovensko a keď sa stretol s Dieškom, povedal mu: „Tejto zimy v Ríme odznali prednášky o prevetľovaní a teológovia uznali, že tento problém je „discutabilis““ (možno o ňom diskutovať).

Keď bola na cyklostyle vytlačená moja kniha *Podmienky absolútneho dobra*, benediktínsky mních Slovák Jozef Papin, ktorý ovládal ruštinu, si ju prečítal a ohodnotil tak vysoko, že ju chcel preložiť do latinčiny, „aby ju mohol čítať celý katolícky svet“. Duchovní predstavení mu to akiste zakázali. Vtedy preštudoval moju filozofiu a v Holandsku, kde žil, napísal knihu *Doctrina de bono perfecto ejusque in systemata N. Losskij personalistico applicatio* (Učenie o dokonalom dobre a jeho aplikácia na personalistický systém N. O. Losského), Leiden, vydav. E.I. Brill 1946.

Otázky, ktoré kládol Dieška aj mojim poslucháčom, mi ukázali, aké nedorozumenia a námietky vyvoláva môj intuitivizmus. Preto som napísal štúdiu *Absolútne kritérium pravdy*, obsahujúcu základné pojmy, dôležité pre pochopenie intuitivizmu. Vyšla v slovenčine v podobe brožúry a anglicky v časopise *Review of Metaphysics*, v júni 1949. Ak sa mi podarí publikovať ju v ruštine, dám jej názov *Intuitivizmus*, keďže obsahuje stručný náčrt základov celej tejto teórie poznania.

Keď sovietska armáda obsadila Budapešť, Nemci, ktorí chceli ubrániť Viedeň, si zaumienili postaviť sa na rozhodný odpor v Bratislave. Obkolesili toto mesto troma radmi opevnení a vnútri mesta zriadili bunkre. Politicky skompromitovaní Rusi odcestovali z Bratislavy do Bavorska, keď vopred poslali svoje veci do Nemecka. Aj ja som poslal do Nemecka najcennejšie kožušinové veci mojej ženy, moje len zriedkavo nosené obleky a pod. Tieto veci sa dostali do Göttingenu a nikdy sa mi nevrátili. Sám som sa napokon rozhodol neodísť do Nemecka. Podľa dohody so slovenským Ministerstvom národnej osvety mal som v prípade, že by som sa chcel vzdať miesta profesora, to oznámiť rok vopred. Keďže som predvídal oslobodenie Európy od nacizmu a ťažko som prežíval moju osamelosť po úmrtí ženy, chcel som sa usadiť u niektorého z mojich synov a v jeseni r. 1944 som napísal na ministerstvo, že po letnom semestri r. 1945 žiadam o uvoľnenie z profesorských povinností. Neodcestovať do Nemecka bez ohľadu na blízkosť sovietskej armády som sa rozhodol po prvé preto, že som chcel splniť svoje povinnosti voči univerzite a pracovať v letnom semestri, a po druhé preto, že som dúfal v ochranu prezidenta Beneša pred NKVD.

V tom čase už Dieškova rodina v mojom byte nebývala; presťahovali sa do domu rodičov jeho ženy. Z jedného hotela v Tatrách som dostal list vdovy po jednom ruskom profesorovi, ktorá pred štyridsiatimi piatimi rokmi študovala v Petergurgu na Vyšších ženských kurzoch a bola priateľkou mojej sestry Adelaidy. Napísala mi, že s nemeckou armádou ušla zo ZSSR a môže mi poskytnúť informácie o mojich sestrách. Odcestoval som do Tatier, zoznámil som sa s tou dámou a pozval som ju bývať v mojom byte a viesť moju domácnosť. Pricestovala ku mne a privedla aj sedemdesiatpäťročnú starenku, s ktorou spolu ušli z Ruska.

Predpokladal som, že nacisti budú úporne brániť Bratislavu a že Bratislava bude vystavená takému istému ničeniu ako Budapešť, preto som vo februári spolu s oboma dámami odcestoval do kúpeľov Piešťany. Nazdával som sa, že sovietska armáda ušetrí

toto kúpeľné mesto, v ktorom je veľa nemocníc a hotelov prispôsobených pre život kúpeľných pacientov. V Piešťanoch sú teplé sírnaté pramene s liečivou vodou, vhodnou na liečenie reumatizmu a iných chorôb. Za svojich ťažení si ich všimol Napoleon a prvé budovy postavil on na liečenie chorých z jeho armády. V 20. storočí sa toto kúpeľné mesto stalo známym v celom svete. Sem sa prichádzali liečiť aj americkí multimilionári, aj bohatí indickí maharadžovia.

Rieka pretekajúca Piešťanmi sa delí na dve ramená a tvorí veľký ostrov. Jednou z pamätihodností Piešťan bol most vedúci na tento ostrov. Stredom širokého mostu viedla sklenená stena, nad mostom bola strecha. Pozdĺž sklenenej steny po oboch stranách boli rozmiestnené lavičky. Tak sa za každého počasia mohli pacienti prechádzať po tomto moste, chránení pred vetrom a dažďom, kochať sa pohľadom na rieku, lesy a hory, sadnúť si na lavičky, ak boli unavení, alebo si mohli čítať či viesť rozhovory. Stavba tohto mostu bola veľmi nákladná a vyžadovala veľké inžinierske umenie, pretože bolo treba zohľadniť nápor vetra na strechu mosta. V meste bol ešte druhý most, prepájajúci oba brehy rieky. Keď sa sovietska armáda začala približovať, nacisti vyhodili tento most do povetria. Ba čo viac, vyhodili do povetria aj kúpeľný most, hoci nemal nijaký strategický význam, pretože viedol na ostrov. Urobili to z neprekonateľnej nenávisti k slovanskej kultúre. Most vyhodili do povetria v noci. O tretej hodine v noci nás zobudila domovníčka a povedala, že treba pootvárať všetky okná a behom štvrť hodiny všetci obyvatelia domu musia odísť na vzdialenosť jedného kilometra od miesta explózie. Pobrali sme sa teda do budovy mestského úradu a tam sme spolu s inými obyvateľmi mesta sedeli asi do šiestej ráno, keď sa rozľahol výbuch. Keď sme odchádzali z domu, pootvárali sme obloky, ale sme zabudli otvoriť aj dvere z kuchyne do jedálne; časť dverí bola zasklená. Ukázalo sa, že sklo na týchto dverách bolo rozbité na márne kúsky, ba ešte aj ostenie bolo nalomené.

Keď sa sovietska armáda priblížila natol'ko, že mohla začať ostreľovanie Piešťan, obyvatelia domu prešli do pivnice; tam sme museli prespať len dve noci. Sovietska armáda začala ostreľovať nacistov „kat'ušami“ a nacisti náhle ustúpili. Ráno sme sa dozvedeli, že sovietska armáda vstúpila do mesta. Prežíval som podivné mystické vnímanie oslobodenia od akejsi spoločensky ťaživej atmosféry a vkročenia do akéhosi mne blízkeho ovzdušia. A skutočne, bolo to vyslobodenie spod jarma hitlerizmu, ešte bez prežívania nemenej hrozného bolševického režimu.

Čoskoro bola obsadená aj Bratislava. Vážnejšie škody neutrpela, pretože ju obsadili v priebehu troch dní. Talentovaní sovietski velitelia vyslali oddiel čiernomorských námorníkov po Dunaji do tyla nacistov a tí boli prinútení dať sa rýchlo na ústup. Nám sa však podarilo vrátiť do Bratislavy až o mesiac, keď sa na železnici vybudovali dočasné mosty. Bola mi hanba počúvať správy o rabovačkách sovietskej armády a násilí páchanom na ženách. Povrávalo sa, že v Bratislave bolo znásilnených 9000 žien v prvých troch dňoch po obsadení mesta. Emigrantka K. mala dve pekné dcéry. Jednu z nich poranila na nohe, tváre oboch dcér pomazala krvou a umiestnila ich na klinike, využívajúc známosti s doktormi. Tak si dcéry zachránila. Asi po troch dňoch od obsadenia mesta vojskami výčiny prestali.

Sovietske vojsko sa zvlášť chtivo vrhalo na hodinky, nielen vojaci, ale aj dôstojníci. „Davaj časy!“ – tieto slová boli známe všetkým Slovákom i Čechom ako hlavná požia-

davka vojakov. Niektorí z nich si natiahli na ruky po desať i viac hodínok. Pohybovali sa na trhu počas tržných dní a predávali hodinky. Profesor psychológie, ktorý prežil príchod sovietskej armády mimo Bratislavy na dedine, zblízka pozoroval správanie vojakov a povedal, že keď kradli hodinky a iné veci, správali sa ako deti: na ukradených veciach im nijako zvlášť nezáležalo, veľa z nich darovali hockomu, kto sa im zapáčil. Ich vášeň k hodinkám bola všeobecne známa. Pri premietaní filmu, ktorý ukazoval konferenciu Roosevelta, Churchilla a Stalina v Jalte, keď obecnstvo videlo, ako Stalin podáva ruku Churchillovi, ozvalo sa spomedzi divákov „Davaj časy!“ a vypukol smiech.

Spolu s armádou prišli aj príslušníci NKVD. Pozatýkali veľa Rusov i Slovákov a eskortovali ich do ZSSR. Je však pozoruhodné, že nás, ruských profesorov, ktorí neodcestovali do Nemecka, sa nedotkli. Jednému doktorovi, ktorý pracoval v Červenom kríži, povedali: „Losskij má svetové meno; on sa politikou nezaobera; nech len pokračuje v práci.“ Len raz prišiel za mnou jeden mladík a predstavil sa: „Som študent Moskovskej univerzity, fakulty divadelníctva, oddelenia réžie. Vyslali ma na študijnú cestu, aby som študoval divadelné umenie v Európe. Mládež sa u nás veľmi zaujíma o Vašu filozofiu a chcel by som sa s Vami o nej pozhovárať.“ Jeho oči behali po stranách a mal som pocit, že tiež pracuje pre NKVD. Na konci rozhovoru povedal: „U nás je teraz veľmi úctivý postoj k cirkvi. Ak sa v nejakej hre inscenuje cirkevná ceremónia, zo Synody pošlú niekoho, aby dával pozor, či sa všetko inscenovalo správne a dôstojne.“

Po skončení semestra som si podal na políciu žiadosť o vydanie pasu na odchod do zahraničia, lebo som chcel odcestovať do Paríža k mojim synom. Povedali mi, že forma zahraničných pasov ešte nie je vypracovaná. Polícia zjavne nechcela dať zahraničný pas ruskému emigrantovi, obávajúc sa, že sovietske vrchnosti by s tým nesúhlasili. Napokon mi ktosi poradil odcestovať do Prahy a tam si zadovážiť pas. Prestáhoval som sa teda do Prahy, jednako ani tam som v priebehu desiatich týždňov nič nedosiahol; ale francúzsky vyslanec, ktorý mal o mne správy, mi povedal, že len čo dostanem pas, umožní mi odletieť do Paríža lietadlom vyslanectva. Napokon sa našli dobrí známi, ktorí požiadali českého ministra Rybku (teraz je v New Yorku), aby mi pomohol. Minister zatelefonoval na políciu a o dva dni mi pas vydali. Francúzskym lietadlom som odletel do Paríža.*

Z ruského originálu N. O. Losskij: *Vospominanija*. München 1968, s. 281-293 preložil Ján Komorovský.

* N. S. Losskij zomrel vo veku 95 rokov 24. I. 1965 v Genevieve de Bois vo Francúzsku, takže jeho spomienky vyšli posmrtné.